

Djelovanje Katoličke crkve u Istočnoj Europi u razdoblju od 1978. do 1992. godine

Željko Juriša

Karol Wojtila rodio se 1920. u malom mjestu Wadowice u Poljskoj. Od svog djetinjstva uvijek se isticao kao nadaren učenik, a kasnije i vrijedan svećenik, što nije prošlo neopaženo kod pape Pavla VI. koji ga je i imenovao kardinalom. Godine 1978. postaje papa kao jedan od najmlađih u povijesti Crkve, prvi papa slavenskog podrijetla, što je označilo novo doba u povijesti Crkve. Njegovo djelovanje do 1992. godine može se svesti pod naziv papa putnik. Tijekom tog razdoblja 4 je puta posjetio rodnu Poljsku, pridonio padu komunističkog sustava, sastao se s Gorbačovom u Vatikanu te sversdno pridonio međunarodnom priznanju Republike Hrvatske 15. siječnja 1992. godine.

Središnja osoba na vjerskom, ali i na političkom planu u burnim vremenima pred raspad komunističkog sustava u čitavoj Europi, ali napose značajna za njegov raspad u Poljskoj bio je papa Ivan Pavao II. Cilj ovog rada bio bi objasniti njegov put od rodne Poljske, od njegove najranije mladosti pa do dolaska na papinsku stolicu 1978. godine, što bi obuhvatilo prvo veće poglavlje u ovom radu. Drugi dio obuhvatio bi diplomatske odnose Vatikana prema zemljama istočnog bloka – SSSR-u kao njegovoj predvodnici, Poljskoj kao rodnoj zemlji Svetog Oca i Jugoslaviji kao specifičnom problemu, odnosno zemlji koja je bila dio pokreta nesvrstanih. Treći, ne manje važan dio ovog rada, odnosio bi se na ulogu Vatikana i Ivana Pavla II. u međunarodnom priznanju Republike Hrvatske.

Katolička crkva u Istočnoj Europi do 1978. godine

Crkva u Poljskoj oduvijek je imala značajnu ulogu te je bila jedan od temelja poljskog jedinstva. Poljska crkva i Vatikan brinuli su se uvijek o geopolitičkim prilikama i vanjskim opasnostima za Poljsku. Važan doprinos na diplomatskom planu između Svete Stolice i Poljske imala je Njemačka te istočna politika njezina kancelara Willyja Brandta koji je pridonio rješenju pitanja njemačko-poljske granice na Odri i Nisi (Cvrlje, 1992:252). Nakon potpisivanja sporazuma 1970. godine između Zapadne Njemačke i Poljske, papa Pavao VI. imenovao je poljske

Papa Pavao VI. (1963. - 1978.)

prelate administratore rezidencijalnim biskupima u graničnim dijecezama. Normalizaciji i poboljšanju odnosa pridonio je i posjet poljskog ministra vanjskih poslova Stefana Obszovskog 1973. papi Pavlu VI. te je prilikom tog posjeta najavio daljnje razgovore s poljskim episkopatom kao i papin mogući posjet Poljskoj. Pavao VI. do kraja svog pontifikata nastavio je razgovore s poljskim dužnosnicima, no nije imao prilike posjetiti Poljsku, čak ni za obljetnicu 1000 godina kristijanizacije i to ponajviše zbog unutrašnje i vanjske situacije u Poljskoj (Cvrlje, 1992: 255).

Intenziviranje diplomatskih odnosa između Vatikana i SSSR-a zbilo se za pontifikata Pavla VI. Razlog zatopljenja odnosa s Moskvom prije svega je prestiž i jačanje međunarodne političke uloge Vatikana u postkoncilskom razdoblju. Za vrijeme pontifikata Pavla VI. ostvaruje se niz posjeta sovjetskih državnika, a najviše je posjeta ostvario sovjetski ministar vanjskih poslova Gromiko. Gromikov prvi posjet zabilježio je i list *L' Osservatore Romano* u kojemu je izneseno tumačenje vatikanske istočne politike;

Crkva će iskoristiti svaku priliku za razgovor kako bi se održao mir i suradnja s državama drugačijih uvjerenja od njezina (Cvrlje, 1992: 258). Drugi Gromikov posjet Pavlu VI. bio je obilježen razgovorima o nuklearnom naoružanju te o ugovoru koji su 1968. potpisale tri nuklearne sile: Sjedinjene Američke Države, SSSR te Velika Britanija, a koji je msgr. Casorlli potpisao 1971. prilikom posjeta Moskvi. Taj posjet označio je prvi službeni kontakt na relaciji SSSR – Vatikan i obrnuto. U tom posjetu Moskvi osim o nuklearnom naoružanju razgovaralo se i o crkvenim pitanjima poput položaja Katoličke crkve na teritoriju SSSR-a, kao i o ekumenizmu koji se odnosio na približavanje Katoličke i Ruske pravoslavne crkve. Nakon ovih uspješnih razgovora kontakti su nastavljani i dalje na crkvenom i svjetovnom planu. Posljedica ovih događaja bilo je poboljšanje statusa katolika u SSSR-u, prije svega u Litvi i Latviji, gdje je odobreno zaređenje biskupa kao i njihova komunikacija s Vatikanom te mnogobrojni susreti katoličkih teoretičara i teoretičara socijalizma (Cvrlje, 1980: 265). Svi ti sastanci uvjetovali su stvaranje povoljne političke klime. Vatikansko-sovjetski dijalog bio je tumačen i u kontekstu vatikanske crkvene i državne politike. Istočnu politiku Vatikana objašnjavale su najviše vatikanske ličnosti, kardinali Casorlli i Benelli.

Diplomatski odnosi između Vatikana i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) prekinuti su 1952. godine zbog dobro poznatog slučaja Stepinac, a uspostavljeni su ponovno 1966. i to zbog nove koncilске orijentacije u samoj Crkvi kao i međunarodnog položaja Jugoslavije, koja je postala dio pokreta Nesvrstanih, što je značilo više prostora za vjersku djelatnost. Svi ovi razlozi doveli su početkom 1960-tih do potpisivanja protokola te razmjene predstavnika na razini veleposlanika vlada, a izdano je i zajedničko priopćenje za tisak dviju strana. Protokol se sastojao od četiriju članaka koji govore o pravnom položaju vjerskih zajednica u SFRJ, izjavi vatikanske strane da se za vjersku djelatnost treba držati crkvenih okvira te kako svećenici ne smiju koristiti svoje svećeničko zvanje u svrhu političkog djelovanja. Vatikanske novine *L' Osservatore Romano* osvrnule su se na potpisani protokol kao napredak u odnosima dviju država nakon perioda zaoštrenih odnosa uzrokovanih slučajem Stepinac. Isti list naglašava, premda ne i izravno, da jugoslavenski problem vjere koji je definiran političko socijalnom orijentacijom države, ali i posljedicama koje su proizlazile iz toga, sada nije prepreka u odnosima (Cvrlje, 1980: 271). Smisao cjelokupnog protokola bio je da ne može postojati državna Crkva kao ni privilegirana vjerska zajednica. Zajednička crta nakon uspostavljanja diplomatskih odnosa između Vatikana i SFRJ bile su međusobne prepiske između Josipa Broza Tita i pape Pavla VI., ponajviše vezane za međunarodne probleme i

tadašnja ratna žarišta poput Bliskog istoka i Vijetnama. Papa je podržavao Tita u njegovim nastojanjima za mir iako je bio i sam svjestan da je stvarna vlast u rukama supersila. Tito je papi poslao poruku 14. ožujka 1968. u kojoj ga je informirao o svojim susretima s afričkim državicima te prijedlozima mjera za osiguranje mira s afričkim zemljama. Najvažniji događaj u odnosima Svete Stolica i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije bila je uspostava diplomatskih odnosa na razini ambasadora 15. kolovoza 1970. godine.

Uspostava ovih odnosa imala je višestruku korist za obje strane jer je to svojevrsna obnova utjecaja Katoličke crkve u SFRJ koja se počela događati nakon Drugog vatikanskog koncila. Epoha Pavla VI. može se nazvati prijelaznom epohom prema novom dobu. Tito je bio prvi državnik jedne socijalističke države koji je posjetio papu i Vatikan, a posjet se dogodio 29. ožujka 1971. godine. Ovaj posjet zabilježen je u većini svjetskih medija. Na tom susretu razgovaralo se o međunarodnim kriznim područjima, prije svega o Bliskom istoku, što je bilo u žarištu tadašnjih međunarodnih problema. Također se razgovaralo o popuštanju napetosti u Europi između dva suprotstavljena bloka, gdje bi SFRJ bila svojevrsni mirotvorac (Cvrlje, 1980: 284).

Život Karola Wojtile do izbora za poglavara Katoličke crkve

Katolička crkva u poslijeratnoj Poljskoj susrela se s novim društvenim poretom, prisilno nametnutim i nazvanim socijalizam. Državna vlast na sve je načine nastojala stvoriti ateističko društvo gradeći čak i pokoji grad u socijalističkom stilu, no to nije uspjelo ponajviše zahvaljujući snažnim vjerskim osjećajima Poljaka. U takvoj državi odrastao je Karol Wojtila (Collvocoressi, 2003: 304).

Mladi Wojtila

Punim imenom Karol Jozef Wojtila rodio se 18. svibnja 1920. u mjestu Wadowice u Poljskoj. Na dan njegova rođenja poljski maršal Jozef Pilsudski zauzeo je Kijev, što je označilo prvu pobjedu poljske vojske poslije 200 godina. Zbog tog događaja, odnosno prema spomenutom maršalu, Karol je dobio srednje ime Jozef. Wojtila je imao jednog starijeg brata Edmonda, a sestra Olga umrla je prije njegovog rođenja. S navršениh 8 godina umrla mu je majka pa se o malom Karolu nastavio brinuti otac koji je tada otišao u mirovinu (Sviderocoschi, 2001: 13). U školskom razdoblju bio je izrazito uspješan učenik, bavio se uz sve školske obveze nogometom, glumio u kazališnim predstavama. Do navršene 25. godine umrla

mu je većina prijatelja, rodbine kao i stariji brat Edmond. Godine 1938. maturirao je kao najbolji iz svoje generacije, a te se iste godine s ocem seli u Krakow. U to vrijeme Wojtila dvoji između studija filozofije i glume s jedne strane te svećeničkog poziva s druge strane s obzirom da je bio aktivan u crkvenoj mladeži (Svidercoschi, 2001: 25).

Nakon ulaska njemačkih vojnih postrojbi u Poljsku 1939. studij nastavlja ilegalno te širi pacifističke ideje, a povremeno radi u tvornici kako bi se prehranio. Godine 1942. umire mu otac pa počinje razmišljati o svećeničkom

Karol Jozef Wojtila
(1920. - 2005.)

pozivu za koji se na poslijetku odlučuje nakon dvije godine. Tijekom rata bio je tražen od strane nacista, pa ga je nekoliko mjeseci skrivao i krakovski nadbiskup Adam Sapilka. Diplomirao je 1. studenog 1946.; isti dan zaređuje se za svećenika te nakon toga odlazi u Rim na dvogodišnji studij na dominikanskom sveučilištu. Godine 1948. doktorirao je na temu *Pitanje vjere kod sv. Ivana od Križa* pa se vraća u rodnu Poljsku gdje obavlja svećenički poziv u selu Niegowice (Svidercoschi, 2001: 76).

Krakovskim biskupom postaje 1958. godine, da bi 1963. papa Pavao VI. imenovao Wojtilu nadbiskupom. Već 1967. postaje kardinal i to kao najmlađi u zboru kardinala. Komunističke vlasti u Poljskoj odnosile su se puno bolje prema njemu nego prema ostalim biskupima jer su smatrale da on nema tvrde stavove kao ostali biskupi te da će u tom smislu s njim biti jednostavnije komunicirati i surađivati. Zbog toga je Wojtila dobivao dozvole za zaređivanje svećenika, gradnju crkvi te održavanje procesija. Izjavio je da se ne boji komunista već da se oni boje njega. Velik uspjeh ostvario je u mjestu Nova Huta koje su sagradili poljski komunisti po ateističkim načelima kako bi dokazali da je moguće živjeti bez crkve. Wojtila je potajno radio na evangelizaciji građana sve do 1977. kada je u tom mjestu sagrađena katolička crkva (Svidercoschi, 2001: 162).

Prijelazno razdoblje u Katoličkoj crkvi od Pavla VI. do Ivana Pavla II.

Papa Pavao VI. započeo je prijelazno razdoblje u Vatikanskoj diplomaciji koje je nastavljeno i za njegovih

nasljednika, pape Ivana Pavla I. i Ivana Pavla II. Vatikanska diplomacija pojačala je svoju ulogu i na diplomatskom i na crkvenom planu. Osim promjena na diplomatskom planu, promjene se događaju i unutar same Crkve što je stvorilo mnogo nepoznanica s kojima je Crkva krenula u budućnost, poput kardinalskog kolegija, biskupske Sinode kao i reformi koje bi trebalo provesti u skladu s novim vremenom. Neke dotad karakteristične prepoznatljivosti Pape otišle su u povijest. To se odnosi na odbacivanje krunjenja (tijara), odbacivanje papinske nosiljke, a usamljeno prijestolje zamijenjeno je svećanom stolicom (Cvrlje, 1992: 152). Najprepoznatljivija odluka kojom je Vatikan zakoračio u novo razdoblje jest izlazak iz crkvene utvrde jer je papa počeo putovati, posjećivati vjerske zajednice širom svijeta.

Razdoblje Ivana Pavla I.

Poslije smrti Pavla VI. prevladala je u Vatikanu struja koja se zalagala za izbor pape koji će biti pastoralna ličnost, a ne diplomatska te da kandidat za papu bude iz Rimske kurije. Ključ za izbor pape ipak je bio u rukama stranaca koji su činili većinu u kardinalskom zboru. Talijanski mediji iz tog razdoblja govore da se za papu tražila osoba kod koje nije bila bitna njegova nacionalnost nego duhovni profil. Kompromisom se došlo do kardinala Albina Luciania koji je uzeo ime Ivan Pavao I., a ovim imenom nagovijestio je da će slijediti politiku prethodnika Ivana XXIII. te Pavla VI (Cvrlje, 1992: 155). Njegov pontifikat trajao je vrlo kratko, samo 33 dana. Ivan Pavao I. u svom jedinom obraćanju diplomatskom zboru 31. kolovoza 1978. izjavio je da Sveta Stolica nema materijalnu i ekonomsku moć kao druge države, ali da pontifikalna diplomacija radi na rješavanju gorućih svjetskih problema, a to su detant, razoružanje, solidarnost i razvoj. Nakon 33 dana pontifikata umro je Ivan Pavao I. zbog čega se pristupilo izboru novog pape (Cvrlje, 1992: 158).

Izbor Wojtile za papu

Podatci o tijeku izbora novog pape vrlo su različiti i kontroverzni. Prema nekim navodima na konklavi je prevladalo mišljenje da bi za Crkvu nastupilo tada zbog zaoštavanja međunarodne situacije teško razdoblje pa je zbog toga pao izbor na Karola Wojtilu. Izbor pape Poljaka imao je za cilj potvrditi snagu Crkve za koju se mislilo da je izgubljena. Wojtila je bio prvi netalijanski papa nakon 456 godina i Nizozemca Hadrijana IV., kao 264. Petrov nasljednik.

Nitko od okupljenih ljudi na središnjem trgu sv. Petra nije ni znao tko je papa Wojtila kad je kardinal Felici pročitao „Habemus papa Carolum Sancte Romanae

Eclesione cardinalem Wojtila“. Reakcije na izbor pape dogodile su se u mnogobrojnim zemljama, u većini slučajeva su bile izrazito pozitivne. Najzanimljivija reakcije dogodila se od akademika Tomislava Šegi Bunića koji smatra da je izborom pape Wojtile Crkva jasno izrekla svoju namjeru da bude prisutna i u zemljama socijalističkog režima (Cvrlje, 1992: 160).

Samo 4 dana nakon izbora novi se papa obratio diplomatskom zboru gdje je rekao: „Glede mene koji sam pozvan da naslijedim Petrov tron u službi univerzalne Crkve i svih naroda, nastojat ću pokazati svakoj naciji poštovanje koje ona zaslužuje. Moram dodati da me povijest moje zemlje naučila da poštujem posebne vrijednosti svake zemlje i svakog naroda, njegovu tradiciju i prava među narodima. Kao kršćanin i kao papa bit ću svjedok ovakvih stajališta i manifestirat ću poštovanje pozitivnih svjetovnih vrijednosti, volju za dijalogom s onima koji su zadušeni za opće dobro.... Međutim, diplomatski odnosi ne znače odobravanje ovog ili onog sustava niti odobravanje svih postupaka vodstva zajednice. Apostolska stolica želi da kršćani ili vjernici mogu jačati svoju vjeru, te da im je ustavom zajamčena mogućnost prakticiranja religioznog štovanja te da im se kao lojalnim građanima dopušta puno sudjelovanje u javnom životu“ (Cvrlje, 1992: 162).

Diplomatski odnosi Poljske i Vatikana

U svojoj istočnoj politici papa Wojtila isticao je zahtjeve za ljudskim pravima, što sa sovjetske strane nije naišlo na odobravanje, a kosilo se i s Brežnjevdovom doktrinom. Papa je prvi put posjetio Poljsku od 2. do 10. lipnja 1979. što je izazvalo opću euforiju kod Poljaka, a pomoglo je i jačanju Katoličke crkve. Najzanimljiviji dio papina pohoda Poljskoj bio je sam doček. Nakon 35 godina komunističke vlasti i ruskih tenkova papa Poljak došao je u rodnu zemlju gdje ga dočekuje nekoliko milijuna ljudi s nacionalnim i vatikanskim zastavama. Pljesak oduševljenja dobio je i od nekatolika. Papa je tada postao glas naroda koji je pokrenuo raspravu o novom sporazumu između Poljske vlade i Crkve što bi definiralo Ostpolitik i novi bolji položaj Katolika. Vlada i Crkva u Poljskoj bile su osuđene jedna na drugu ponajprije zbog vanjskopolitičkih motiva i opasnosti. Sredinom 1980-tih u Poljskoj je izbila opća kriza što je rezultiralo i štrajkovima, a na poljskim granicama sovjetski vojnici već su čekali znak za pokret. Presudnu ulogu odigrao je tada kardinal Wyszyński (Pons, Romero, 2005: 86). On je apelirao na red, razboritost i odgovornost u interesu čitave nacije. Tim je potezom stavio Crkvu u ulogu arbitra te naglasio da Poljaci sami trebaju rješavati svoje probleme, što je bio odgovor na sovjetsku vojsku

Papa Ivan Pavao II. u Poljskoj 1979.

koja je stajala na granici. U tijeku tih sukoba javio se i papa koji je poručio episkopatu da biskupi pomognu naciji u borbi za očuvanje nepovredivih prava za život i razvoj. Poljska Crkva uz papinu je podršku zagovarala nacionalno sporazumijevanje kako bi se izbjeglo prolijevanje krvi, građanski rat kao i opasnost od vanjske intervencije. Papa je smatrao da se i onako krhak mir zbog konfrontacije sila i blokova u vezi s Poljskom krizom još više zaoštrava (Despot, 2009: 161).

Zbog toga je papa poduzimao niz akcija za prevladavanje krize u Poljskoj, pa i u ostatku Europe, jer je bio svjestan da o razvoju događaja u Poljskoj ovisi razvoj događaja Istoka i Zapada. Papa je drugi put posjetio Poljsku od 16. do 23. lipnja 1983., a posjet je kao i prvi put imao vjerski i politički značaj. Tih je dana u Poljskoj trajala kriza, na vlasti je bio general Jaruzelski, sindikat Solidarnost je zabranjen. Poljska Crkva htjela je normalizaciju života i ukidanje ovih odredbi u čemu je dobila i podršku pape, no dogovor vlade i Crkve nije postignut. Posjet je ostao obilježen i po susretu pape i generala Jaruzelskog, pa je tada i obnovljen njihov dijalog. Osvrt na papin posjet dao je i poznati talijanski list La Stampa: „Kao matični događaj i drugi papin posjet Poljskoj pridonijeli su sazrijevanju uvjerenja da Poljska može biti samo jedna, ako se podijeli na dvije onda se izlaže opasnosti da postane ničija“ (Cvrlje, 1992: 223).

Jedna od konstatacija tog vremena bila je da Jaruzelski namjerava graditi socijalizam s kardinalima, a ne katoličkim sindikatima. Papino hodočašće u Poljsku pokazalo je smjer poljske politike; Crkva vladi može reći sve, ali zbog opasnosti ne može od nje zahtijevati promjenu, da umjesto manjeg zla dobije veće - u vidu Sovjeta. Pravu definiciju odnosa poljske crkve i vlade dao je kardinal Glemp u intervjuu za strani tisak 11. ožujka 1984. godine: „Kao poljska Crkva mi moramo obaviti svoju misiju nezavisno od postojećih društvenih sustava kao što je naučavao Drugi vatikanski koncil“ (Paczkowski,

2001: 388). Treći papin posjet Poljskoj dogodio se u znaku vraćanja Solidarnosti na političku scenu od 8. do 14. lipnja 1987. godine. Godine 1987. Walesa je formirao nacionalni komitet kojem vlada nije htjela dati legalnost pa se to proteglo do 1988. godine. Prije nego li je papa došao u posjet Poljskoj general Jaruzelski posjetio je Vatikan. U dobrodošlici papi general Jaruzelski nagovijestio je u kojim se okvirima treba odvijati posjet, pritom aludirajući na potrebu nacionalne snage i zajedništva svih Poljaka. Papa je posjetio tada i grad Gdanjsk gdje je govorio o potrebi međuljudske i međunarodne solidarnosti, ne govoreći izravno o zabranjenoj sindikalnoj organizaciji Solidarnost, ali se kroz njegovo cijelo obraćanje mogla vidjeti nakana (Cvrlje, 1992: 227). U tijeku posjeta nije bio previđen njegov susret s Walesom, no on se s njim ipak susreo izvan službenog protokola, u Gdanjsku. Na kraju ovog posjeta papa se susreo s biskupima s kojima se razgovaralo o uspostavi diplomatskih odnosa Poljske i Vatikana. Formalni prijedlog za normalizaciju diplomatskih odnosa Poljske i Vatikana dao je Jaruzelski. Oni su naposljetku uspostavljeni nakon višekratnih pregovora i izglasavanja zakona u poljskom parlamentu u kojem je Crkva dobila ravnopravni položaj.

Ivan Pavao II. i Nova Poljska

Papa je četvrti put posjetio Poljsku od 1. do 6. lipnja 1991. godine. Taj posjet uslijedio je nakon povijesnih promjena kada je Poljska promijenila politički sustav i postala u potpunosti nezavisna. Papa se tada susreo s novim predsjednikom Walesom (zamijenio Jaruzelskog na čelu države), te je tim povodom održao govor prilikom 200 godina poljskog ustava. S diplomatskim zborom susreo se 8. lipnja 1991., gdje je govorio o povijesti diplomatskih odnosa Poljske i Vatikana te je pozdravio *rušenje zidova* što označava pad komunističkih režima u Istočnoj Europi. Predsjednik Walesa je tada zahvalio papi za spas domovine te je izjavio da je papa Wojtila simbol duha poljskog naroda. Kardinal Jozef Glemp zahvalio je papi riječima: „Dijelio si s nama mnoga iskušenja i označio nam put nade. Upozorio si nas da ne padnemo u ropstvo. Slobodna Poljska je nova Poljska, s njom uvijek ista Crkva koja hodočasti kroz zemlje i stoljeća”. Zaključak ovog govora navodi na glorifikaciju papine istočne politike u Poljskoj (Ash, 1993: 24).

Diplomatski odnosi SSSR-a i Vatikana

Dijalog SSSR-a i Vatikana vodio se u dva smjera: crkvenom i diplomatsko - državnom, a cilj je bio priznati Katoličku crkvu u zemljama Istočne Europe gdje je bila

Mihail Gorbačov i Ivan Pavao II. 1989.

izložena raznim ograničenjima. Papa Wojtila nastupio je po pitanju Istočne politike drugačije od svojih prethodnika jer je naglašavao u prvom planu pitanje ljudskih prava i vjerskih sloboda što je bila slaba točka sovjetskog režima. Fenomenu Ivana Pavla II. bilo je posvećeno jako puno vremena u SSSR-u, osobito u političkim i znanstvenim krugovima. Znanstvenici su raspravljali ponajprije o poljskom modelu Crkve i tzv. *polonizaciji*. Taj termin označavao je podizanje Crkve na razinu partnera i sugovornika političke vlasti u zemljama Istočnog bloka. No uz sve prepreke razgovori Vatikana i SSSR-a nisu bili zatvoreni zbog zajedničkog problema tih dviju država, a to je mir. Vatikan je SSSR-u predao „Deklaraciju o eventualnoj upotrebi nuklearnog oružja” (Cvrlje, 1992: 236).

Pomicanje vatikanske politike prema istoku glavna je odlika pontifikata Ivana Pavla II., a jedan od razloga vjerojatno je i njegovo slavensko podrijetlo. Najočitiji primjer takve politike dogodio se 1988. godine kada je vatikanski državni tajnik Casorlli te desetak kardinala bilo prisutno na obljetnici 1000 godina kršćanstva u Rusiji. Kardinal Casorlli tom prilikom razgovarao je s najvišim predstavnicima Ruske pravoslavne crkve, ali i s najvišim predstavnicima sovjetskog vodstva. Prilikom susreta s Gorbačevom, Casorlli mu je predao memorandum kojim se predlagala uspostava formalnih kontakata SSSR-a i Vatikana. Tom prilikom Gorbačov je izrazio dobru namjeru za suradnju s Vatikanom, naročito inicijativama za mir i razoružanje (Njølstad, 2004: 338).

Formalni kontakti Vatikana i SSSR-a nisu uključivali diplomatsku razinu. Povijesni susret Gorbačova i Ivana Pavla II. dogodio se 1. prosinca 1989. godine. Tim susretom otvorila se nova stranica u međunarodnim odnosima koji su bili prekinuti još 1917. godine. O važnosti i značaju tog susreta govori podatak da ga je prenosila i televizija s više od milijardu gledatelja. Težište razgovora bilo je na međunarodnom stanju u Europi te budućem ujedinjenju istočnog i zapadnog dijela Europe. Tom prilikom papa se prisjetio događaja iz Drugog svjetskog rata pa je naveo

da se zabranom tradicionalnih etičkih vrijednosti dolazi do tragičnih posljedica za narod. Papa je prilikom izjave za medije naglasio da pozdravlja obnovu SSSR-a na čelu s Gorbačovom, što je u prijevodu značilo blagoslov Perestrojke (Pons, Romers, 2005: 341).

Diplomatski odnosi Vatikana i SFRJ

Papa Ivan Pavao II. je još 1980. dobio poziv od predsjednika predsjedništva SFRJ Cvijetina Mijatovića koji ga je tad i posjetio u Vatikanu. Jugoslavija se početkom 1990-tih raspala, a posjet poglavara Katoličke crkve nije se dogodio, što je tada predstavljalo pravi raritet u diplomatskim krugovima. Papi je prijedlog za posjet bio u 10 godina ponovljen nekoliko puta prilikom posjeta jugoslavenskih političara Vatikanu, no uvijek je u trenutku kad je trebalo doći do realizacije ponavljana fraza kako nisu sazreli svi uvjeti. Pritom je bilo važno da odnosi s Katoličkom crkvom imaju privid normalizacije iako su u stvarnosti uvijek bili u stanju napetosti zbog ograničenja vjerskih sloboda kao i povremene antikatoličke kampanje (Skupina autora, 2006: 86).

Navedeni razlozi navode nas na zaključak da se u Jugoslaviji provodila dvostruka igra. Jedan smjer vodio se prema inozemstvu gdje se davala slika stabilnih diplomatskih odnosa, a s druge strane prema domaćoj javnosti gdje se Katoličku crkvu nastojalo prikazati kao glavnog krivca za neostvareni posjet Ivana Pavla II. Problem kod papinog posjeta bio bi njegov politički prizvuk, što bi predstavljalo potencijalnu opasnost za političku rukovodstvo.

O mogućnosti papina posjeta razmišljalo se tijekom 1984. i 1985. godine kada su se obilježavala dva značajna događaja - trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata te povodom 1100 obljetnice sv. Metoda koja se obilježavala tijekom 1985. Što se tiče pastoralnog dijela posjeta, papin posjet bio je nepoželjan za političko rukovodstvo u Srbiji, a naročito Srpsku pravoslavnu crkvu. Razlog je bio okupljanje vjerojatno velikog broja vjernika kao i javno izražavanje nezadovoljstva zbog vjerskih sloboda i nacionalnih prava (Cvrlje, 1992: 260).

Vatikan i međunarodno priznanje RH

Od početka oružanih sukoba u Republici Hrvatskoj papa je sa zanimanjem pratio stanje te se zalagao za dijalog, priznavanje etičkih načela prirodnog zakona i međunarodnog prava, a potom i za samostalnost Hrvatske. Papu je o stanju u zaraćenim republikama izvještavao apostolski nuncij iz Beograda, Gabriel Montalvo, a o

Vatikan je među prvima priznao Republiku Hrvatsku

stanju u Hrvatskoj kardinal Franjo Kuharić. Također su o stanju u državi papu izvještavali i državni dužnosnici koji su dolazili na audijencije u Vatikan. Najvažniji događaj u početnim diplomatskim odnosima Vatikana i Hrvatske bio je posjet predsjednika Tuđmana papi Ivanu Pavlu II. 25. svibnja 1991. te mu je tom prilikom predao promemoriju (Cvrlje, 1992: 262).

Predsjednik Tuđman promemorijom je papi ukratko objasnio tijek hrvatskih odnosa sa nasljednikom sv. Petra kroz stoljeća. Posebno se osvrnuo na tadašnje političke prilike rekavši da se Hrvatska danas diskreditira i osuđuje isto kao što je i prije bio slučaj s kardinalom Stepincem. Hrvatska od Svetog Oca očekuje razumijevanje i pomoć u tim najtežim trenucima. Tom prilikom ostvario se susret predsjednika Tuđmana s vatikanskim državnim tajnikom Angelom Sodanom gdje ga je obavijestio o ratnoj situaciji u Hrvatskoj kao i uzrocima jugoslavenske krize (Cvrlje, 1992: 265).

Odnos pape prema Hrvatskoj u njezinim najtežim trenucima bio je poseban. Papa je shvatio da je rat između Hrvata i Srba bio inspiriran komunističkom koncepcijom na koju je bio osjetljiv, ali i velikosrpskom orijentacijom Miloševićeva režima. Papa je pratio tijek rata u Hrvatskoj te je uvidio svu njegovu monstruoznost te moć srpskih i crnogorskih agresora. Također je bio upoznat i s drugom stranom tog rata; naime, Hrvatska je prema vjerskom sastavu stanovništva bila katolička zemlja gdje su u agresivnom ratu rušene katoličke crkve. Izraz podrške vatikanske politike Hrvatskoj u tim teškim trenucima dokazuje i posjet msgr. Taurana, vatikanskog tajnika za odnose s drugim državama, 6. kolovoza 1991. (Cvrlje, 1992: 308). Msgr. Tauran prenio je poruku Svetog Oca da je sretan zbog hrvatske privrženosti katoličanstvu te da razmišlja na koji način može pomoći u zaustavljanju krvavog rata protiv Hrvatske.

Papa poduzima niz diplomatskih inicijativa kako bi zaustavio rat u Hrvatskoj. Sveta Stolica najavila je priznanje Hrvatske i Slovenije još 20. prosinca 1991. u dokumentu u kojem iznosi svoj stav o hrvatskim i

slovenskim zahtjevima. O značenju pape Ivana Pavla II. za međunarodno priznanje RH govori i podatak da je u svojoj Božićnoj poruci *Urbi et Orbi* posebno spomenuo pitanje rata u Hrvatskoj: „Neka prestane rat u dragoj hrvatskoj zemlji i obližnjim oblastima gdje su strasti i nasilje izazov zdravom razumu, dosta je mržnje i nasilja, zadaća je čovječanstva, raspršenog i bojažljivog, i svakog čovjeka da priskoči u pomoć i zatraži mir”. Tu papinu poruku putem televizije i radija pratili su milijuni gledatelja i slušatelja diljem svijeta. Na Božić 1991. hrvatski ambasador pri Svetoj Stolici Ivica Maštruko predao je vatikanskom tajniku za odnose s državama Tauranu poruku s potpisima 50 000 Zagrepčana (na inicijativu Radija 101) u kojoj se izražava zahvalnost građana Ivanu Pavlu II. za sve što je učinio za Hrvatsku (Cvrlje, 1992: 310).

Ured za novinstvo Svete Stolice objavio je 13. siječnja 1992. da je predao službenu notu Zagrebu o priznanju u kojoj se izražava želja da se što prije uspostave diplomatski odnosi na razini dviju država. Sveta Stolica izrazila je nadu da će novo razdoblje u hrvatskoj povijesti donijeti duhovni i materijalni napredak kao i povratak mira. Tom izjavom potaknulo se članove KESSA te EZ-a da priznaju Republiku Hrvatsku 15. siječnja 1992. Vatikanska diplomacija odigrala je presudnu ulogu u međunarodnom priznanju Hrvatske preuzevši ulogu koordinatora zajedno sa njemačkom diplomacijom i to kancelarom Helmuntom Kohlom te ministrom vanjskih poslova Hansom Dietrichom Gensherom (Skupina autora, 2006: 306).

Zaključak

Djelovanje Katoličke crkve u poslijeratnoj Europi treba se gledati kroz prizmu političkog sustava u kojem je djelovala, odnosno komunizma. Diplomatski odnosi praktično nisu ni postojali sve do pape Pavla VI., koji je započeo politiku odmrzavanja diplomatskih odnosa u vidu posjeta raznih veleposlanika i diplomatskih predstavnika Vatikanu, pa i Josipa Broza Tita koji je tako postao prvi državnik jedne socijalističke zemlje koji je posjetio Svetu Stolicu, što se dogodilo 1971. godine. Dolaskom Ivana Pavla II. na papinsku stolicu 1978. godine započelo je jedno novo razdoblje u svjetskoj povijesti, ali i povijesti Crkve. On je bio prvi papa slavenskog podrijetla, a ujedno je dolazio iz zemlje Istočnog komunističkog bloka, Poljske. Svoja glumačka iskustva iz rada u kazalištu vješto je primjenjivao prilikom pastoralnih pohoda u rodnu Poljsku što je za posljedicu imalo buđenje nove nade kod naroda u rodnoj državi, pa i dovelo do pada komunističkog sustava. U odnosu sa SSSR-om intenzivnije je djelovao po dolasku Mihaila Gorbačova na vlast, što je rezultiralo sastankom ove dvojice velikih vođa 1. prosinca 1989. u Vatikanu. Taj događaj otvorio je novo poglavlje u diplomatskim odnosima dviju država, odnosa koji su bili prekinuti još 1917. godine, a o njegovoj važnosti govori činjenica da ga je prenosila televizija sa više od milijun

gledatelja. Diplomatski odnosi SFRJ i Vatikana uspostavljeni su 1991. godine kad se država i raspala, te je tako SFRJ postala diplomatski raritet kao jedna od rijetkih država bez diplomatskih odnosa na najvišoj razini sa Svetom Stolicom. Papa Ivan Pavao II. u početnim ratnim godinama pratio je stanje u Hrvatskoj, o čemu ga je izvještavao kardinal Kuharić. Razumio je svu patnju kroz koju je prolazio hrvatski narod te se na diplomatskom planu zalagao za međunarodno priznanje Republike Hrvatske, što je na kraju i ostvareno. Vatikan je Hrvatsku priznao 13. siječnja 1992. dok je većina članica EZ to učinila dva dana kasnije, 15. siječnja 1992. godine.

SUMMARY

The Activity of the Catholic Church in Eastern Europe in the Period from 1978 to 1992

Željko Juriša

Karol Wojtyła was born in 1920 in a small city Wadowice in Poland. From his childhood he has always stood out as a gifted student and later on as a hardworking priest as well, which did not go unnoticed by the Pope Paul VI, who pronounced him a cardinal. In 1978 he became a pope as one of the youngest in the history of the Church, the first pope of the Slavic origin, which signified a new age in the history of the Church. His activity until 1992 can be summed to the term 'Pope the traveler.' During that period he visited native Poland four times, contributed to the fall of communism system, met with Gorbachev in Vatican City, and wholeheartedly contributed to the international acknowledgement of the Republic of Croatia on 15 January, 1992.

Literatura

1. Ash, T. G., 1993. *Mi građani 1989.*, Novi Liber, Zagreb.
2. Calvocoressi, P., 1992. *Svjetska politika nakon 1945.*, Globus, Zagreb.
3. Cvrlje, V., 1980. *Vatikan u suvremenom svijetu*, Školska knjiga, Zagreb.
4. Cvrlje, V., 1992. *Vatikanska diplomacija*, Školska knjiga, Zagreb.
5. Despot, Z. (ur.), 2011. *Papa Ivan Pavao II.- tajni dosje CIA-e, 1978.-1991.* Večernji Edicija, Zagreb.
6. Njølstad, O. (ur.), 2004. *The last decade of the cold war*, Frank Cass, London.
7. Paczkowski, A., 2001. *Pola stoljeća povijesti Poljske*, Srednja Europa, Zagreb.
8. Pons, S., Romero, F., 2005. *Reinterpreting the end of the cold war*, Frank Cass, London.
9. Skupina autora, 2006. *Stvaranje Hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb.
10. Svidercoschi, G. F., 2001. *Karol Wojtyła*, Verbum, Split.